

MASARYKOVA UNIVERZITA

Filozofická fakulta

Šikana ve škole

Seminární práce předmětu Pedagogika

Vypracovaly:

Hana Kučerová

Gabriela Gažová

Tereza Cudlmanová

Jitka Balíková

V Brně

2007

Osnova

1. Úvod.....	3
1.1 Hlubší souvislosti šikany.....	3
1.2 Aktéři šikany.....	4
1.3 Pět stupňů šikany.....	5
1.4 Šikana a zákon v ČR.....	5
2. Obrana proti šikaně.....	6
2.1 Cesta k nápravě.....	6
2.2 Strategie vyšetřování.....	7
2.3 Náprava.....	8
2.3.1 Metoda vnějšího nátlaku.....	8
2.3.2 Metoda usmíření.....	9
2.4 Rodiče.....	9
2.5 Prevence.....	10
3. Kde hledat pomoc.....	11
Bibliografie.....	13

1. Úvod

Šikana je těžko definovatelné chování, protože velmi závisí na reakci postiženého. Stejně počínání mohou dva jedinci přijmout odlišně, jeden jako dětskou hru a legraci, druhý je může vnímat jako něco nepříjemného a obtěžujícího.

Přesto byla učiněna řada pokusů šikanu vymezit. Zaprvé, je to nemoc toho, který šikanuje, tedy agresora. Jedná se o nezdravé, tudíž patologické chování. Dále je šikanování jakýmkoliv chováním, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrášovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nedokáží bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osoby, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování.

Šikana se projevuje fyzicky, ale především způsobuje psychickou újmu. Psychické šikanování může existovat bez fyzického napadání, ale psychika oběti je vždy poznamenána, a to v obou případech.

1.1 Hlubší souvislosti

Častou první reakcí ve spojitosti se šikanou je hledání příčiny a ospravedlnění v psychické poruše aktéra, ale:

Samozřejmě, že takoví lidé to také mohou být, ale ve většině případů šikany, se kterými jsem se setkal, nešlo o psychopaty, ale o normální holky a kluky, kteří byli 'pouze' krajně soběstřední a sobečtí. Agrese a krutost, která je v nějaké míře v každém z nás, proto u nich neměla větší zábrany k 'bujení' a byla plně k dispozici jejich 'kojeneckému' charakteru. Nejde tedy o problém psychopatologie, ale o problém duchovního rozměru člověka a jeho morálky. Duchovním rozměrem mám na mysli, ve shodě s Franklovou logoterapií, možnost člověka svobodně volit svůj cíl, smysl a své životní hodnoty. Zjednodušeně řečeno, ten, kdo je na počátku duchovního rozvoje, žije sám pro sebe. Naproti tomu ten, kdo již duchovně pokročil, překračuje hranice vlastního zájmu a soucitně vnímá bolest a potřeby druhých lidí. Umí se do nich vžít¹.

¹ Kolář, Michal. "Společenství proti šikaně". Společenství proti šikaně. November 1, 2007 <<http://www.sikana.org/>>.

Kolář také tvrdí, že současná společnost podporuje materiální hodnoty, úspěch a kariéru a těmto věcem jsou potom podřízeny city, morálka a také hodnota lidského života a soucit.

Základ šikany je v rodině, kde lze často najít emocionální vakuum. Děti také mohou být duševně i morálně zdravé, dokud se neocitnou v prostředí školy, kde mohou pod tlakem okolí začít projevovat známky šikany v chování. V tomto bodě je třeba zdůraznit roli pedagoga:

Právě pedagog je klíčovou postavou, která může sehrát velmi významnou roli při utváření kolektivu třídy, může posilovat jeho imunitu vůči šikaně, podílet se na vytváření zdravých vztahů a snažit se je udržet.

Škola nemůže výrazněji zasahovat do dějů ve společnosti, ale může ovlivňovat alespoň své mikroklima, vztahy v něm a pokusit se negativní vlivy mírnit. Přispívá k duchovnímu a morálnímu růstu dětí tím, že v nich bude podporovat to dobré a zároveň posilovat schopnost vzdorovat zlému. To je pro učitele nejen velká odpovědnost, ale i velká výzva².

1.2 Aktéři šikany

Dvěma základními aktéry jsou agresor a oběť. Základním prvkem tohoto vztahu je nepoměr sil. Důležitou úlohu zde hraje prostředí, které musí šikaně „nahrávat“ anebo jí přispívat. Takovéto prostředí často poskytuje škola.

Agresory lze rozdělit do tří základních charakteristických typů:

1. Agresivní a primitivní agresor, který má problém s autoritami. Šikanuje tvrdě a nelítostně, pravděpodobně byl sám týraný rodiči.
2. Slušný a kultivovaný agresor. Šikanuje v tajnosti, beze svědků. Pravděpodobně byl vychovávaný v rodině s přísným, až vojenským prostředím.
3. Srandista, který je oblíbený. Šikanuje pro pobavení sebe a ostatních. Může vyrůstat v rodině, která buď nemá správně definované anebo žádné mravní hodnoty.

² Kolář, Michal. "Společenství proti šikaně". Společenství proti šikaně. November 1, 2007 <<http://www.sikana.org/>>.

1.3 Pět stupňů šikany

Nejen agresora šikanování, ale také šikanu samotnou lze podle průběhu typologicky odstupňovat:

1. Začátek šikany – ve chvíli, kdy se ve třídě objeví tzv. outsideri, tedy neoblíbené děti, nějak vyčleněné z kolektivu. Toto stádium může být i nevědomky podporované učitelem, pokud se o svých žácích vyjadřuje negativně. Oběť následně začíná přijímat roli obětního beránka.
2. Přeměna psychického týrání na fyzické – agresor přitvrzuje, zjišťuje, jaký požitek mu týrání poskytuje. V tomto stádiu může zasáhnout obrana zdravého jádra a šikaně zamezit. Pokud se tak nestane, dochází k další fázi.
3. Zde sice stále existuje možnost vytvoření obranné skupiny, ale současně se utváří silnější šikanující jádro, které cíleně napadá fyzicky slabší žáky.
4. V této fázi je šikana prakticky nezastavitelná – šikanují i žáci, kteří jsou mírní, jen proto, aby se sami nestali oběťmi. Takováto třída se nedá ovlivnit ani pedagogy, protože poslouchá svého vlastního vůdce.
5. V poslední fázi získává vůdce absolutní převahu, rozhoduje o všem. Skupina šikanujících je vnímána jako nadlidská a otrokářská, skupina šikanovaných oproti tomu jako poddaní, otroci. Tento stupeň se obvykle nevyvine ve škole, ale spíše v prostředí jako je věznice. Oběť se stahuje, vyhýbá se kontaktu s agresorem a může dojít až k psychickému zhroucení anebo dokonce i sebevraždě.

1.4 Šikana a zákon v ČR

Podle právní definice se jedná o úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho důstojnost.

Musí splňovat tyto podmínky: pachatel se dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu. Musí být prokázán úmysl pachatele dopustit se takového jednání a míra společenské nebezpečnosti. Jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně.

Pachatel může být stíhán, pokud má víc než 15 let (alternativou pro nezletilé jsou orgány sociálně-právní ochrany, rodičovské tresty, popř. ústavní péče). Pokud k šikanování došlo v době vyučování, škola nese plnou zodpovědnost. V případě, že došlo

k zanedbání ze strany ředitele anebo pedagoga, mohou být tito také právně stíháni (je možné požadovat náhradu škody – materiální, fyzické, psychické).

2. Obrana proti šikaně

2.1 Cesta k nápravě

„Kdo neporozumí mechanismu proměny zdravé skupiny v nemocnou, ten nemůže šikanování léčit“³.

Cesta k nápravě se stává spleťtým labyrintem pravd a lží. Ne vždy je jednoduché identifikovat agresora a oběť. Hledání pravdy je především založeno na výborné schopnosti konkrétního pedagoga či rodičů postavit se čelem skutečností, které jsou často velice trpké.

Na základě vyšetřování daného případu šikany je možné sjednat cestu k nápravě. Velice důležitý je v tomto případě prvotní kontakt rodičů, školy, popř. ještě odborníka na problematiku týkající se šikany. Osoba odborníka je důležitá z toho důvodu, že na většině škol nejsou pedagogové odborně vyškoleni pro řešení těchto problémů. Pedagogové by ale měli absolvovat „kurz první pomoci“, ta by měla poskytnout rychlou a razantní pomoc v prvních stadiích pokusů o vyřešení problematiky.

Úloha učitele je zásadní při diagnostice šikany – učitel se stává kriminalistou a psychoterapeutem – musí se do vyšetřování zapojit naplno a věnovat mu více času. Na základě signálů:

1. přímo alarmujících – je zapotřebí je záměrně a systematicky vyhledávat,
 2. nepřímo varujících – většinou unikají pozornosti pedagogů,
- je učitel schopen šikanu identifikovat.

Dalším důležitým aspektem je vyhodnocení „onemocnění“ celého skupinového organismu – šikana se netýká pouze oběti a agresora – většinou se jedná o „onemocnění celé skupiny“⁴. Šikana se týká všech, ať již jako slepě přihlížejících či nějakým způsobem

³ Kolář, Michal: Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Praha: Portál. 1997. s. 26-27.

⁴ Kolář, Michal: Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Praha: Portál. 1997. s. 26.

aktivních. Jak již bylo zmíněné výše, při dlouhodobější šikaně propadnou i ostatní členové nemoci a může se stát, že podporují nebo brání agresora. Můžeme mluvit o dvou formách „onemocnění“ – počáteční (první, druhý a třetí stupeň), pokročilá (čtvrtý a pátý stupeň šikanování).

Pokud se jedná o pokročilé stadium, je nutné:

- zajistit ochranu obětem,
- nedělat zásadní kroky vyšetřování,
- využít možnosti spolupráce s některým z odborných pracovišť ⁵

2.2 Strategie vyšetřování

Při strategii vyšetřování je nutné postupovat promyšleně, aby např. nedošlo prvotně ke kontaktu s agresory. Důležitý je kontakt s informátory a oběťmi, nalezení vhodných svědků, rozhovor s agresory.

Typy strategií:

A: Vzhledem k úrovni cílů

- strategie zmapování symptomů, vnějšího obrazu – jevové stránky;
- strategie postižení vnitřního vývoje – konstelace postojů k šikanování.

B: Podle rozsahu vyšetřování

- strategie globální (speciální sociometrické šetření celé skupiny, vyšetřování všech žáků);
- strategie lokální (dílní specifické šetření a vyšetřování vybraných žáků).⁶

Volba taktiky vyšetřování je složitější u pokročilých případů šikany, kdy je těžké se dopátrat pravdivých informací, bez toho, aniž by většina jedinců nezapírala nebo nelhala.

⁵ Kolář, Michal: Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Praha: Portál. 1997. s. 93.

⁶ Kolář, Michal: Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Praha: Portál. 1997. s. 94.

Po vhodném nalezení svědků by mělo dle Koláře přijít oddělené vyšetřování svědků a agresorů.

2.3 Náprava

„Základní cesta prevence a nápravy musí mít proto systémovou povahu. Terapie musí směřovat k léčbě celé skupiny a jejích bezprostředních vztahů k okolnímu světu. V praxi to znamená cílené zastavení sebedestrukce a nastartování sebeuzdravného procesu skupinového organismu“⁷.

Pro první pomoc lze použít dvě zásadně odlišné metody:

1. metodu vnějšího nátlaku
2. metodu usmíření

2.3.1 Metoda vnějšího nátlaku

Jedná se o ochranu skupiny jako celku. Pedagogové často volí tuto metodu. Metoda vnějšího nátlaku, neboli metoda restriktce, by měla přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem.

K využití individuálního pohovoru dochází v případě, pokud se jedná o nižší stupeň šikany. Ke komisionálnímu pohovoru by mělo dojít v případě těžších stádií šikany. Tento typ pohovoru by měl být založen na základě tzv. skupinové dynamiky, kdy dochází ke konfrontaci případu s rodiči agresorů. Rovněž vyjádření jednotlivých pedagogů je důležité. Rodiče agresorů se s faktem, že jejich dítě je agresor, těžce vyrovnávají a není výjimkou, že požadují přímou konfrontaci s obětí. Takovouto konfrontaci ale oběť ze své pozice není připravena podstoupit.

Opatření, která může výchovná komise nebo škola využít je celá řada: od napomenutí, přes sníženou známku z chování, vyloučení ze školy až po dobrovolný či nařízený pobyt v diagnostickém ústavu.

Dalším krokem v metodě vnějšího nátlaku je oznámení o potrestání agresorů před celou třídou tak, aby si žáci uvědomili závažnost problému a školu jako zařízení, které je připraveno se šikanou bojovat. V některých případech se může stát, že žáci

⁷ Kolář, Michal: Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Praha: Portál. 1997. s. 27.

sympatizovali s agresorem, proto je nutno zvážit také formu sdělení trestu agresorů. Důležitým bodem je také zajištění ochrany oběti.

2.3.2 Metoda usmíření

Na základě této metody by se měl agresor „vcítit do své oběti, mít s ní soucit a pochopit její utrpení“⁸. Aplikování této metody ale vyžaduje promyšlenost. Napjatý vztah mezi agresorem a obětí by se mohl opakovat znovu po nějakém čase. Pokud pedagog přistoupí k této metodě, mělo by k tomu docházet u prvního a druhého stadia šikanování, ne u stadií pokročilejších. Agresor ale musí být připraven ke konfrontaci s obětí. Je možné vždy plynule přejít k metodě nátlaku, pokud by agresor nespolupracoval a odmítal by se vcítit do oběti..

V případě metody usmíření je nejnütnější diagnostika. Na základě poznatků stanovíme, zda se jedná o stadium počáteční, na které je aplikovatelná metoda usmíření. Následuje rozhovor s obětí, jejíž rozhodnutí je směrodatné pro další postup v případě nápravy. Je důležité, aby oběť vycítila, že může mít k pedagogovi naprostou důvěru. Pokud se agresor vyjádří k nápravě, dojde k setkání agresora a oběti, většinou i s menší skupinou spolužáků. Agresor je postaven před skupinou do role oběti, aby alespoň na chvíli pocítil, jaké to je, stát se utlačovaným, přehodnotil své jednání a omluvil se.

2.4 Rodiče

Pro dítě, které je šikanované, je velice těžké se někomu svěřit. Proto i ti nejbližší někdy neví, co se s jejich dítětem děje. Mnohdy rodiče ani nerozpoznají, že je jejich dítě šikanováno, dozví se o tom až od učitelů. V horších případech si rodiče nedokážou připustit, že jejich dítě je šikanované a pošlou ho zpět do školy, i když jsou příznaky šikany jasné: např. dítě přijde domů špinavé a roztrhané, zraněné, ztrácí se mu věci, nekomunikuje.

Rodič by měl být vůči dítěti maximálně vnímavý, tak může, na základě podezřelých projevů, situaci vycítit. V některých případech, když se rodiče dozví o šikaně, jednají zbrkle nebo si nedokážou připustit, že zrovna jejich dítě by mohlo být šikanováno. Takovéto jednání by mohlo mít zhoubné následky.

⁸ Kolář, Michal: Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Praha: Portál. 1997. s. 27.

Rodiče, pokud se o šikanování dozví jako první, musí dítěti poskytnout maximální podporu, navázat kontakt se školou a snažit se najít východisko, popř. pomoc odborníka.

Dále je možnost zvolit další opatření, kontakt školy, pedagoga, odborného pracovníka, popř. se obrátit na Linku bezpečí či příslušná občanská sdružení (viz závěrečná část práce).

2.5 Prevence

Dr. Kolář ve své knize *Bolest šikanování* představuje model ucelené pomoci.

Model ucelené pomoci má sedm vrstev:

1. Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
2. Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
3. Odborné služby resortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavy apod., jejichž úkolem je umět řešit pokročilou šikanu a vůbec poskytnout servis v oblasti prevence šikanování.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry (zejména při brutálních a kriminálních šikanách).
5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
6. Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, do jaké míry jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování apod.⁹

⁹ Kolář, Michal: *Bolest šikanování*. předmluvu napsal Bohumil Stejskal. Praha: Portál. 2001. s. 198.

3. Kde hledat pomoc

Doporučujeme jakékoli publikace (včetně článků) od Dr. Michala Kováře, předního českého etopeda a psychoterapeuta, který se šikanou ve škole zabývá více než dvacet let ¹⁰. Z jeho prací se nejnověji komplexně touto problematikou zabývá kniha *Bolest šikanování*, která vyšla v nakladatelství Portál v roce 2001 (Kovář, Michal: *Bolest šikanování*. Portál, Praha 2001).

Užitečným zdrojem informací o šikaně je i internet. Asi nejlépe (co se týče přehlednosti, aktuálnosti a informací) jsou zpracovány stránky Společenství proti šikaně, jehož předsedou je právě Dr. Michal Kovář. Můžete je najít na www.sikana.org.

Společenství proti šikaně je dobrovolným humanitárním sdružením. Pracují v něm odborníci se zaměřením na problematiku šikanování a rodiče, kteří mají osobní zkušenost s šikanovaným dítětem. Sdružení pomáhá obětem šikanování a velkou pozornost věnuje i prevenci.

Zabývá se

1. mapováním výskytu šikanování ve školách a osvětou veřejnosti o následcích tohoto negativního fenoménu a nutnosti řešení.
2. monitorováním a dokumentováním porušování lidských práv v souvislosti se šikanováním
3. iniciací legislativy, která brání porušování lidských práv obětí šikanování
4. poskytování pomoci obětem šikanování, jejich rodičům a příbuzným
5. realizací preventivních a léčebných programů proti šikanování
6. vzděláváním odborníků v oblasti šikanování
7. spolupráci s dalšími organizacemi

Společenství proti šikaně můžete najít na této adrese:

Pedagogicko-psychologická poradna SŠt

Zelený pruh 1294/50

147 08 Praha 4

¹⁰ Kolář, *Bolest šikanování*, o autorovi

Pobočka OS Společenství proti šikaně:

Klub – poradna v Praze 2, Balbínova ul.6 – každé úterý od 17:00 do 19:00 hod.

tel.: 606 118 199 (po 17:00 hod.)

Kontakt:

e-mail: michalkolar@volny.cz, vladka-k@seznam.cz

tel: 737 436 120, 606 118 199¹¹

Dalším sdružením, které se primárně zabývá problematikou šikanování, je Občanské sdružení proti šikaně (www.sikana.cz). Sdružení vzniklo v roce 2000 jako sdružení rodičů a příbuzných obětí šikanování. Cílem občanského sdružení je zejména podpora vytvoření systému prevence šikany. Sdružení poskytuje odbornou a iniciuje právní pomoc obětem šikany a jejich příbuzným, jednání s orgány státní správy a samosprávy v oblasti právních předpisů týkajících se problematiky šikany, spolupráce s institucemi, které by mohly pomoci v oblasti ochrany dětí a mládeže před šikanou. Další cestou je také vzdělávání dětí a dospělých v oblasti prevence šikany a boje proti ní.¹²

OS proti šikaně

Vachkova 630

Praha 10

104 00

Telefon: 608 255 080, e-mail: info@sikana.cz, sikana@sikana.cz

Pomoc můžete hledat také na linkách důvěry, v krizových centrech, pedagogicko-psychologických poradnách, střediscích výchovné péče a speciálních pedagogických centrech v místě svého bydliště/učitelské praxe. Rozsah práce neumožňuje vytvořit jejich úplný seznam, proto doporučujeme si tyto informace zjistit individuálně a především zavčas.

Typy, kde hledat pomoc

Pedagogicko-psychologická poradna a jí podružené Poradenské centrum pro drogové a jiné závislosti na www.poradenskecentrum.cz/sikana.html nebo www.poradenskecentrum.cz/sikana-rodice.html

¹¹ www.sikana.org

¹² www.sikana.cz

Nadace Naše dítě www.nasedite.cz

Bílý kruh bezpečí www.bkb.cz/

Dětské krizové centrum www.dkc.cz/

Linka bezpečí www.linkabezpeci.cz

Amnesty International ČR www.amnesty.cz/

MIŠ (Minimalizace šikany) www.minimalizacesikany.cz/

Bibliografie

Lovasová, Lenka: Šikana. Praha: Sdružení linka bezpečí. 2005.

Kolář, Michal: Bolest šikanování. předmluvu napsal Bohumil Stejskal. Praha: Portál. 2001.

Kolář, Michal: Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Praha: Portál. 1997.

Kolář, Michal. "Společenství proti šikaně". Společenství proti šikaně. November 1, 2007
<<http://www.sikana.org/>>.